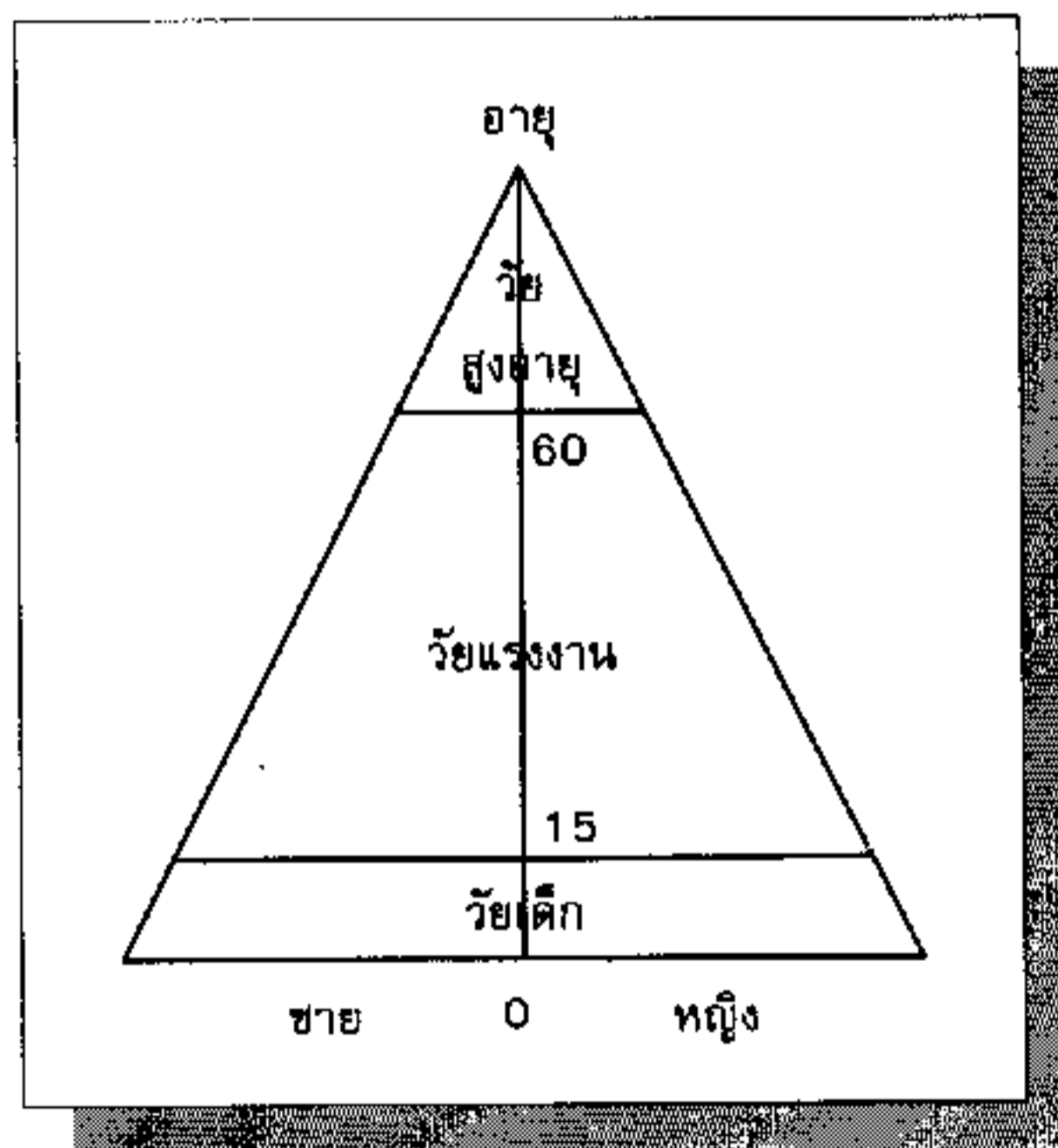

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์กับพสกนิกรทุกหมู่เหล่า
Her Majesty Queen Sirikit and All of Her People

เดือนเพ็ญ ชีววรรณวิวัฒน์*
Duanpen Theerawanviwat, Ph.D.

คำว่า "ทุกหมู่เหล่า" ในทางประชากรศาสตร์มักนึกถึงปิรามิดประชากร ดังตัวอย่างในรูปที่ 1 ซึ่งเป็นการจำแนกกลุ่มประชากรตามอายุและเพศ

รูปที่ 1 ปิรามิดประชากร

* รองศาสตราจารย์ประจำคณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

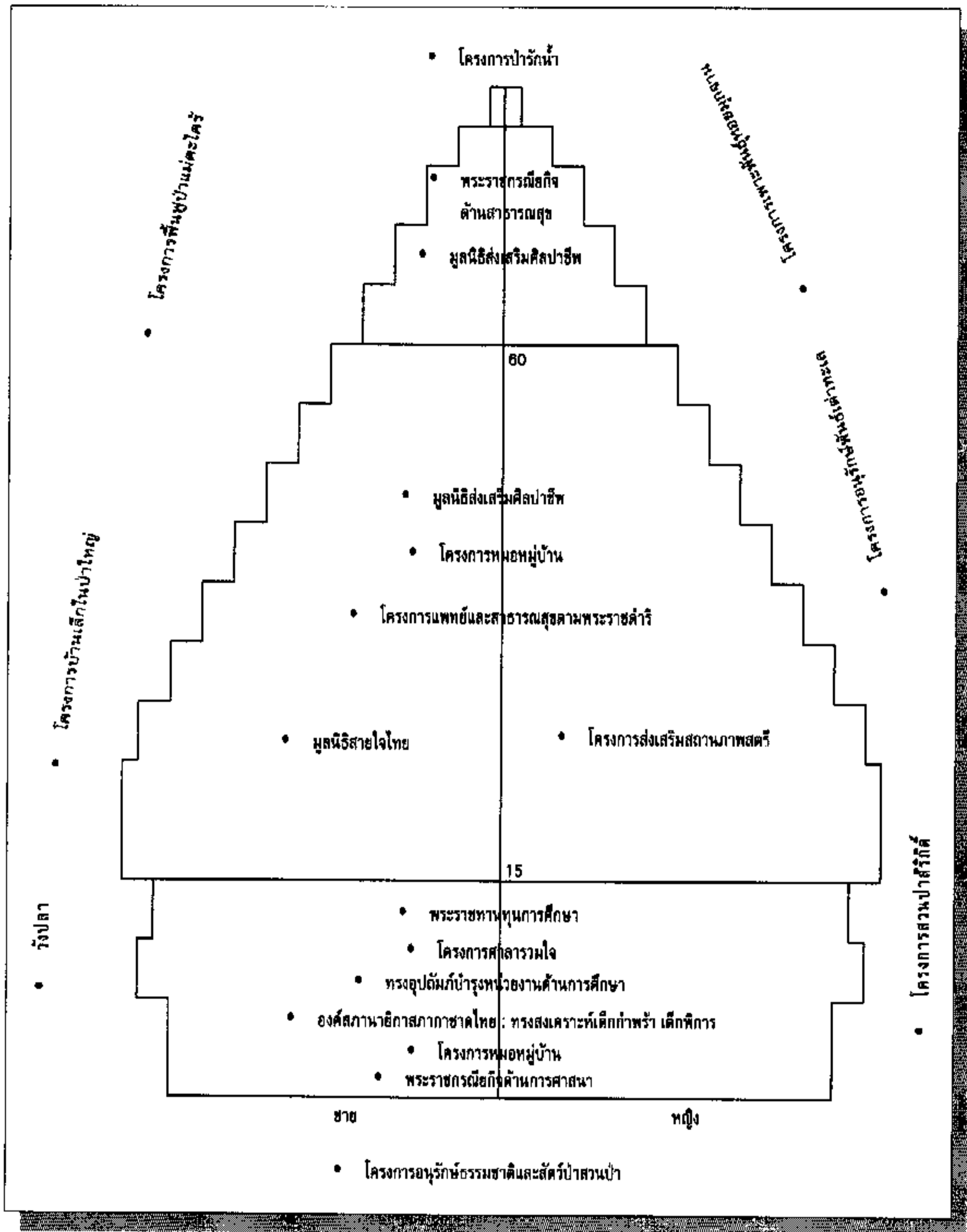
ดังนั้นทุกหมู่เหล่า จึงหมายถึง 6 หมู่เหล่า ดังต่อไปนี้

1. วัยเด็กเพศชาย
2. วัยเด็กเพศหญิง
3. วัยแรงงานเพศชาย
4. วัยแรงงานเพศหญิง
5. วัยสูงอายุเพศชาย
6. วัยสูงอายุเพศหญิง

แต่ละหมู่เหล่าดังกล่าวข้างต้นมีบทบาทและหน้าที่ในสังคมที่แตกต่างกัน และในขณะเดียวกันก็มีความต้องการในสิ่งต่าง ๆ จากสังคม อันหมายถึง การบริการและการสนับสนุนจากรัฐและสังคมที่แตกต่างกันเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลในแต่ละเพศและแต่ละวัย มีความต้องการในสิ่งที่จะมาช่วยพัฒนาตนเองให้เต็มตามศักยภาพที่ตนมีแตกต่างกัน ด้วยพระปรีชาสามารถและความใกล้ชิดห่วงใยที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงมีต่อปวงชนชาวไทย จึงทำให้โครงการของพระองค์มีความหลากหลาย และมีความครอบคลุมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพสกนิกรทุกหมู่เหล่าดังจะเห็นได้จากรูปที่ 2 ซึ่งจำแนกพระราชกรณียกิจของพระองค์ตามกลุ่มประชากร โดยที่ปิรามิดประชากรในรูปนี้แสดงโครงสร้างประชากรไทยตามอายุและเพศในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โครงการของพระองค์นอกจากจะทรงให้ความเมตตาแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่าที่อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทยโดยเฉพาะผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาส โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นคนชาติใดศาสนาใดแล้ว โครงการของพระองค์ยังครอบคลุมไปในเรื่องต่าง ๆ ดังเช่น ด้านการศึกษา การสาธารณสุข การงานและอาชีพ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การศาสนาและการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้แล้วโครงการของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นโครงการใดก็ตามจะกระจายอยู่ทั่วประเทศไทย ดังจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับพลสกนกรวัยเด็กทั้งชายและหญิง

วัยเด็กเป็นวัยที่ควรให้มีการพัฒนาอย่างเต็มที่ทั้งทางด้านสมอง จิตใจ และร่างกาย ดังนั้น โครงการของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สำหรับ ประชากรกลุ่มนี้ จึงเป็นโครงการด้านการศึกษาและการสาธารณสุข สำหรับโครงการ ด้านการศึกษานั้น พระองค์ท่านได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้เป็น ทุนการศึกษาเพื่อช่วยนักเรียนให้เข้าศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ พระราชทาน ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการศึกษา เช่น ค่าเล่าเรียน ค่าเครื่องเขียน แบบเรียน เครื่องแบบ และอุปกรณ์เท่าที่จำเป็น และบางรายขาดแคลนมากพระองค์ก็จะพระราชทาน ค่าอาหารกลางวันและค่ารถด้วย และจะพระราชทานไปจนกว่าเด็กจะมีความรู้พอ จะประกอบอาชีพได้ หรือเท่าที่สติปัญญาของเด็กจะอำนวยให้เรียนได้ พระองค์ได้ พระราชทานมานานแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2509 และมีจำนวนมากขึ้นทุกปี พระราชทานทุน การศึกษาให้กับครอบครัวที่ยากจนทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ดังนั้น จึงมี นักเรียนทุนในโครงการของพระองค์กระจายอยู่ทั่วทั้งประเทศ

รูปที่ 2 พีระมิดประชากรไทยกับโครงการในพระราชดำริ

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็น “ครู” ที่ดี ทรงสอนหนังสือราษฎรที่ด้อยโอกาสด้วยพระองค์เองเมื่อมีโอกาส มีพระมหากรุณาธิคุณต่อสถาบันการศึกษา และหน่วยงานทางการศึกษา เสด็จพระราชดำเนินเยือนสถานศึกษามากมายหลายแห่งทั้งของรัฐบาลและเอกชน ทั้งสถานศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ทั้งที่อยู่ในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด รวมทั้งทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์บำรุงหน่วยงานด้านการศึกษา เช่น มูลนิธิร่วมจิตต์น้อมเกล้าเพื่อเยาวชน มูลนิธิช่วยนักเรียนที่ขาดแคลน โรงเรียนสอนคนตาบอดภาคเหนือ โรงเรียนสายปัญญา โรงเรียนเบญจมราชาลัยและอื่น ๆ และทรงสนับสนุนการก่อตั้งและขยายโรงเรียนที่อยู่ในท้องถิ่นทุรกันดาร อาทิเช่น โรงเรียนเจ้าแม่หลวงอุปถัมภ์ 1 และ 2 ให้กับชาวเขาเผ่าเย้า และเผ่าม้ง ตามลำดับ

อีกโครงการหนึ่งของพระองค์ที่เป็นการเติมอาหารให้กับสมองให้กับเยาวชนของชาติ คือ โครงการศาลารวมใจ ซึ่งพระองค์มีพระราชดำริที่จะส่งเสริมให้ประชาชนรักการศึกษา รู้จักศึกษาด้วยตนเอง และเสริมสร้างความรู้ด้วยการอ่านหนังสือ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดส่วนหนึ่งของศาลารวมใจเป็นห้องสมุดสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงคัดเลือกหนังสือพระราชทานเอง เนื่องจากมีพระราชประสงค์ที่จะให้ชาวบ้านได้อ่านหนังสือดีประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสือเกี่ยวกับศาสนา ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย คู่มือการเกษตรและอื่น ๆ เด็กนักเรียนในห้องถิ่นได้ใช้หนังสือเหล่านี้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม

ในศาลารวมใจนอกจากจะมีห้องสมุดแล้ว พระองค์ยังโปรดให้มีห้องปฐมพยาบาล โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลศาลารวมใจไปอบรมหลักสูตร “หมอหมู่บ้าน” เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานทางการปฐมพยาบาลและการใช้ยาสามัญประจำบ้าน สำหรับคอยช่วยเหลือเพื่อนบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วย

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในฐานะองค์สภานายิกาสภาภคชาติไทย ได้ทรงพระกรุณาติดตามการดำเนินงานของสภาภคชาติไทยอย่างใกล้ชิดและห่วงใย หน่วยงานสำคัญของสภาภคชาติไทยที่เกี่ยวข้องกับเด็กอย่างมาก คือ มูลนิธิสงเคราะห์เด็กซึ่งทำหน้าที่เลี้ยงดูเด็กกำพร้าที่ถูกทอดทิ้งในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ พระองค์ทรงตระหนักถึงภาระอันหนักของสภาภคชาติ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานทั้งสิ้น จึงได้มีพระราชดำริจัดงานกาชาดขึ้นมาเพื่อเป็นรายได้ให้

สภากาชาดไทยนำไปใช้ในการดำเนินงานในโครงการต่าง ๆ รวมถึงมูลนิธิสงเคราะห์เด็กกำพร้าดังกล่าวข้างต้น

นอกจากนี้แล้วยังมีโครงการแพทย์และสาธารณสุขตามพระราชดำรินี้อีกหนึ่งโครงการที่ประชาชนไม่ใคร่มีความรู้ความเข้าใจด้านสุขภาพอนามัย พระองค์พระราชทานทั้งแพทย์ ยารักษาโรค ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับการสาธารณสุขมูลฐาน อันได้แก่ โครงการแพทย์หลวง โครงการหน่วยแพทย์พระราชทาน และโครงการทันตกรรมพระราชทาน เป็นต้น อนึ่งโครงการดังกล่าวนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะกับกลุ่มเด็ก แต่เกี่ยวข้องกับประชาชนทุกหมู่เหล่า

สำหรับโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านจิตใจของเด็กนั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงให้ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าด้านสุขภาพอนามัย พระองค์มีพระราชศรัทธาในหลักธรรมแห่งพระบรมพุทธานุศาสน์ ทรงประพจน์พระองค์ให้เป็นแบบอย่างแก่เยาวชน และประชาชนชาวไทย ทรงศึกษาปฏิบัติ และสนทนาศาสนา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระราชพิธีและวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา ทรงอุปถัมภ์บำรุงวัดและโบราณสถานในพระบรมพุทธานุศาสน์ ทรงอุปถัมภ์บำรุงสถาบันเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น สถาบันแม่ชีไทย และมูลนิธิส่งเสริมพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น และทรงอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ด้วย นอกจากนี้ ยังทรงสร้างและปรับปรุงถาวรวัตถุสถานทางพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน อนึ่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ยังทรงเป็นอุปถัมภ์ศาสนาอื่น ๆ ในประเทศไทย อันได้แก่ อิสลาม คริสต์ พราหมณ์ ฮินดู และซิกข์ เพราะทรงถือว่าศาสนาทุกศาสนามีความสำคัญด้วยกันทั้งสิ้น

พระราชกรณียกิจดังกล่าวเป็นสิ่งที่ช่วยจรรโลงศาสนาให้ดำรงอยู่ได้ และสามารถที่จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวพัฒนาจิตใจมนุษย์โดยเฉพาะวัยเด็ก ให้ปลูกฝังและฝึกฝนแต่ในสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง และมีคุณธรรม เพื่อจะได้เติบโตเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่าของประเทศ

พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับพลสกนิกรวัยแรงงานทั้งชายและหญิง

กลุ่มวัยแรงงานเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด คิดเป็นประมาณร้อยละ 50 ของประชากรทั้งประเทศ เป็นกลุ่มที่เป็นที่พึ่งพิงของกลุ่มเด็กและกลุ่มผู้สูงอายุ ดังนั้น

อาชีพการงานจึงเป็นที่มาของรายได้เพื่อมาจุนเจือครอบครัว ประชากรไทยกว่าครึ่ง มีอาชีพเกษตรกรรม จากการตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงตระหนักถึงความแร้นแค้นของเกษตรกรไทย ทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะพัฒนาเกษตรกรเหล่านี้ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยาก จึงทรงดำริให้มี "มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ" ซึ่งต่อมาทรงพระกรุณาแก้ไขชื่อใหม่ เป็น "มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" โดยมีพระราชประสงค์ที่จะพัฒนาอาชีพเสริม เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมแขนงต่าง ๆ อันเป็นมรดกของชาติไม่ให้สูญหายไป เนื่องจากมูลนิธินี้จะป็นธุระจัดหาครูที่ชำนาญด้านช่างและงานฝีมือต่าง ๆ ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มาให้ความรู้เกี่ยวกับอุตสาหกรรมในครัวเรือน และประดิษฐ์ศิลปหัตถกรรมต่าง ๆ รวมทั้งจัดหาตลาดจำหน่ายให้ด้วย ในการพัฒนาอาชีพนั้นพระองค์ทรงเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นวัตถุดิบ และทรงส่งเสริมอาชีพของประชาชนโดยให้รู้จักรักษาสีลปะพื้นบ้านไว้ทั่วทุกภาค ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการนี้รวมทั้งครอบครัวล้วนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ยังส่งผลให้ปริมาณการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าเมืองลดลง โดยเฉพาะการย้ายถิ่นตามฤดูกาล กล่าวคือ เมื่อหมดฤดูทำนา ชาวบ้านก็จะเข้ามาทำงานในเมืองโดยเฉพาะ ในกรุงเทพมหานคร เมื่อถึงฤดูทำนาก็จะกลับไปทำนาเป็นวัฏจักรเช่นนี้เรื่อยไป

โครงการหมอบูบ้านเป็นอีกโครงการหนึ่งที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงให้มีการจัดฝึกอบรมประชาชนให้มีความรู้ในด้านสาธารณสุขเบื้องต้น โดยทรงคัดเลือกชาวบ้านในหมู่บ้านโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือโครงการศิลปาชีพของพระองค์เอง หรือชาวบ้านในท้องถิ่นทุรกันดารห่างไกลความเจริญ ชาติแคลนบริการด้านสาธารณสุขของรัฐ มารับการฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่อาสาสมัครจากส่วนราชการและหน่วยงานต่าง ๆ และแพทย์จากหน่วยแพทย์พระราชทาน โดยใช้เวลาในการฝึกอบรมประมาณ 4 สัปดาห์ ผู้เข้ารับการอบรมเป็นผู้ที่มีระดับการศึกษาและอาชีพแตกต่างกัน ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ความเข้าใจทางด้าน การป้องกันและรักษาโรค และการพยาบาลเบื้องต้น เมื่อผ่านการอบรมแล้วก็เป็นอาสาสมัครหมอบูบ้าน และจะได้รับพระราชทานยาและเครื่องมือที่จำเป็นสำหรับกลับไป

ปฏิบัติงานในหมู่บ้านและให้บริการกับประชาชนต่อไป โดยไม่หวังผลตอบแทน โครงการนี้จะช่วยให้ลดอัตราการป่วย อัตราการตาย และการระบาดของโรคในหมู่บ้านลงได้

สำหรับมูลนิธิสายใจไทยในพระบรมราชูปถัมภ์นั้น ถึงแม้พระองค์จะไม่ได้ทรงเป็นประธานมูลนิธิฯ แต่พระองค์ทรงริเริ่มก่อตั้งโดยพระราชทานเงินส่วนพระองค์จำนวนหนึ่งเป็นทุนเริ่มแรก และทรงมอบหมายให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นประธานมูลนิธิฯ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในการกิจ และความเป็นอยู่ของทหารมาโดยตลอด ดังนั้น มูลนิธิสายใจไทยฯ จึงมีวัตถุประสงค์ช่วยเหลือทหาร ตำรวจ ข้าราชการ ราษฎรอาสาสมัครที่บาดเจ็บทุพพลภาพ หรือเสียชีวิตจากการปฏิบัติหน้าที่เพื่อป้องกันประเทศชาติ โดยให้ความช่วยเหลือทางการเงิน หรือส่งเสริมอาชีพแก่ครอบครัวหรือตัวผู้ประสบเคราะห์ร้ายเอง ทั้งนี้เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กับผู้ที่เสียสละเพื่อประเทศชาติ

สำหรับพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและส่งเสริมสถานภาพสตรีนั้น พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาโดยตลอด ด้วยมีพระราชดำริให้สตรีเป็นอีกแรงหนึ่งที่จะช่วยแบ่งเบาภาระทางเศรษฐกิจของครอบครัว ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ทรงยกย่องสนับสนุนสตรีที่บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม ทรงรับสภาสตรีแห่งชาติและสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์ และที่สำคัญยิ่ง คือ ทรงปฏิบัติพระองค์ให้เป็นแบบอย่างแก่สตรีไทย และทรงทำให้ลักษณะของความเป็นกุลสตรีไทยเป็นที่ประจักษ์และยกย่องแก่ชาวโลก

พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับพลภักนิกรวัยสูงอายุทั้งชายและหญิง

สิ่งที่ผู้สูงอายุไม่ว่าชายหรือหญิงต้องการมากที่สุด คือ บริการด้านสุขภาพ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงประกอบพระราชกรณียกิจด้านสาธารณสุข นานัปการ ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. พระราชภารกิจด้านสภากาชาดไทย สภากาชาดไทยประกอบด้วยหน่วยงานที่สำคัญ ดังนี้ ศูนย์บริการโลหิตแห่งชาติ ศูนย์ดวงตา ศูนย์เวชศาสตร์ฟื้นฟู ศูนย์ปฏิบัติการเฉพาะกิจของกาชาดสำหรับให้ความช่วยเหลือผู้อพยพชาวอินโดจีน และประชาชนชาวไทยชายแดนที่ได้รับความเดือดร้อน และโครงการโรคเอดส์

2. พระราชภารกิจด้านคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ คนไข้เหล่านี้มีทั้งที่พระองค์ได้ทรงพบในขณะที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎร และที่เขียนจดหมายขอพระราชทานความช่วยเหลือมายังพระองค์ คนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์มาจากทั่วทุกภาคของประเทศไทย

3. โครงการแพทย์และสาธารณสุขต่าง ๆ ตามพระราชดำริ อันได้แก่ โครงการแพทย์หลวง โครงการหน่วยแพทย์พระราชทาน โครงการคัลยแพทย์อาสา โครงการแพทย์หู คอ จมูก โครงการแขนขาเทียมพระราชทานเคลื่อนที่ และยาพระราชทาน

4. การพระราชทานความช่วยเหลือแก่โรงพยาบาลและหน่วยงานสาธารณสุขต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงพยาบาลที่ทรงส่งคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์จำนวนมากไปรับการรักษา

นอกเหนือจากโครงการด้านสาธารณสุขดังกล่าวข้างต้นแล้ว พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในโครงการศิลปะมีส่วนช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในวัยสูงอายุโดยการสร้างรายได้และเพิ่มคุณค่าให้กับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในประเด็นหลังเนื่องจากบทบาทและหน้าที่ของผู้สูงอายุในสังคมไทยในปัจจุบันลดลงกว่าเดิมมาก ทำให้ผู้สูงอายุมักถูกละเลยและในบางครั้งจะถูกปฏิบัติเสมือนหนึ่งเป็นส่วนเกินของสังคมและครอบครัว มุลินธิศิลปะในองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำผู้สูงอายุที่มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ มาเป็นครูถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับคนรุ่นใหม่ เพื่อสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมของไทยให้คงไว้

นอกจากพระราชกรณียกิจที่ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพลสกนิกรของพระองค์ในแต่ละหมู่เหล่าดังกล่าวข้างต้นแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถยังมีพระราชกรณียกิจด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งก่อให้เกิดคุณประโยชน์นานับประการต่อปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า อาทิเช่น โครงการปาร์กน้ำ โครงการอนุรักษ์ธรรมชาติและสัตว์ป่าสวนป่า โครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ และโครงการฟื้นฟูป่าแม่ตะไคร้ เป็นต้น ด้วยสายพระเนตรที่ยาวไกล ทำให้พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของประเทศที่เคยอุดมสมบูรณ์ นับวันจะเสื่อมโทรมและถูกทำลายไปทุกขณะ ซึ่งจะส่ง

ผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการดำรงชีวิตของราษฎรไม่ว่าจะอยู่ในเขตเมืองหรือเขตชนบทก็ตาม และปัญหานี้มีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น พระองค์จึงได้พระราชทานพระราชดำริตลอดจนทรงดำเนินการในโครงการต่าง ๆ ดังตัวอย่างข้างต้น โดยโครงการของพระองค์มุ่งเน้นในการอนุรักษ์ป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ซึ่งสอดคล้องและเกื้อกูลกับโครงการในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ นอกจากจะทรงเป็น “พระแม่เจ้า” ของปวงชนชาวไทยแล้ว พระองค์ยังทรงเป็น “นักพัฒนา” ที่สำคัญพระองค์หนึ่ง พระองค์ทรงเป็นนักพัฒนาแบบบูรณาการ เนื่องจากพระราชกรณียกิจของพระองค์ในโครงการต่าง ๆ นั้นมีความครอบคลุมและเบ็ดเสร็จอยู่ในตัวไม่ว่าจะพิจารณาในมิติด้านพื้นที่ (Area-based Development) ด้านประเด็น (Agenda-based Development) หรือในด้านกลุ่มประชากร (Demographic-based Development) พระองค์ทรงมีคุณูปการอันใหญ่หลวงต่อพสกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่าอย่างหาที่เปรียบมิได้

ขอพระองค์ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน

บรรณานุกรม

- เกนหลง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ท่านผู้หญิง. 2535. เป็น อยู่ คือ : สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพมหานคร: เมจิกโปรดักชันส์.
- คณะกรรมการฝ่ายติดตามและประเมินผลการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. 2535. พระมหากรุณาแห่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินตติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. 2535. มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ตะวันออก.
- วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, กระทรวง. 2535. ด้วยพระบารมีสู่ธรรมชาติและชีวิต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ฉลองรัตน.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. 2537. สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. 2538. สมเด็จพระบรมราชินีนาถ : พระราชกรณียกิจด้านการศึกษา ศาสนา และสาธารณสุข. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). 2535. สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระแม่เจ้าของชาวไทยกับงานพัฒนาคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และศิลปาชีพพิเศษเพื่อพสกนิกร. กรุงเทพมหานคร: 21 เซ็นจูรี่.
